

II.

Zakončil jsem svůj poslední list slovy, že porozuměti lze theorii národohospodářské pouze tehdy, provázeli nás po luzích jejích ustavičně jasné vědomí o logické povaze jejích pouček. Mohli by kdo proti těmto slovům něco podstatného povědět, byla by to pouze výtky, že věta ta jest příliš úzkou, že neplatí pouze o theorii národohospodářské, nýbrž o vědě národohospodářské celé, a ne pouze o národohospodářské, nýbrž o každé. Zakládá se však ve zvláštních příčinách, jež dále ještě objasniti hodlám, že právě upozornění řečeného nejdůtklivěji jest třeba vzhledem k národohospodářské theorii. Ji nejvíce týká se tvrzení praktiků, že poučky vědy národohospodářské se skutečností se nesrovnávají, a to i praktiků takových, kteří nezauímají stanovisko tak povýšené, aby se na př. dovedli domnívati, že jest možno z theorie národohospodářské mnohem více se přiučiti od zkušeného obchodního cestujícího, nežli od těch, kdo »louskají folianty«. Mnohem závažnější byla výtky nesrovnalosti se skutečností, kteráž činěna byla sice nikoliv theorii národohospodářské celé, ale aspoň jádru národohospodářské theorie, jež byla vypěstována u tak zvaných klassiků školy fysiokraticko-smithovské oblíbenou u nich a z části mistrně ovládanou methodou deduktivnou. To byla výtky, kterou nečinili praktikové vědecké práce a vědeckého názoru vzdálení, nýbrž odborní badatelé, kteří v přesvědčení tom jali se hledati zcela jiné cesty, na kterýchž by zbudovali theorii novou, se skutečností srovnalejší a pro bezprostřední praktické zužitkování způsobilejší, a jen v tyto cesty spoléhali. Ač v našich dnech ještě tu onde s podobnými výroky přívrženců t. zv. metody historické se potkáme, přece už přemrštěnosti podobné valně pozbyly někdejší své účinnosti na rozličné kruhy, kterým bývá pravou hrůzou všechno, co se nazývá abstrakcí a abstraktním. Jakkoliv tedy netýká se posléz řečená výtky theorie vůbec, nýbrž jen určité theorie se stránky její metody, přece konečně má s výše uvedenou povšechnou námitkou praktiků, jimž metodové záhady jsou španělskými vesnicemi, za společné východiště týž základní omyl.

Komu z nás napadlo kdy vytýkati, dejme tomu, fysice, že její učení o mathematickém kyvadle se s pravdou nesrovnává; že tak, jak učí její zákon o volném pádu těles neb o pohybu těles vržených, zákony to vesměs sestrojené za předpokladu vzduchoprázdného prostoru, žádné těleso vskutku nepadá a se nepohybuje? Komu z nás kdy napadlo upírati význam

a užitečnost theorii takto sosnované, krčiti nad ní pohrdlivě nosem? Kdo-
koliv z nás na př. jednou dobře prodělal nauku o pohybu mathematického
kyvadla ve vzduchoprázdném prostoru — tedy kyvadla, jakého vůbec není,
v prostoru, jakého také nikde není — a poznal zákon jeho, měl pocit, že
by zákonům kyvadla bez té hypotese ani nebyl dobře porozuměl, že má
nejdůležitější přípravnou práci hotovu pro porozumění pohybu jakých-
koliv kyvadel fysických v jakémkoliv prostředí. Že kyvadlo, při němž
myslím si závaží držené tyčkou vši tíže prostou, nikde neexistuje, že
pohyb jeho naprosto izolovaný ode všeho prostředí tření vzbuzujícího jest
něco reálně nemožného — to vše nám nevadilo v úsudku o drahocennosti
poznání, jehož jsme takto nabyli. Tím méně byla snad neshoda mezi touto
vědeckou pravdou a skutečností na újmu správnému našemu názoru o té
skutečnosti nebo dokonce praktickému sestrojování a užívání kyvadel.
Jsme si totiž vědomi, že poučka naše povstala pomocí umělé pomůcky
methodické, jež záležela v tom, že jsme abstrahovali od jistých ukazů
ve skutečnosti v nejrůznější podobě a síle vystupujících, které s k u t e č n ý
pohyb kyvadel spoluurčují. Vědomí o l o g i c k é povaze t. zv. zákona o po-
hybu mathematického kyvadla, t. j. o hypothetickém rázu jistých našich
praemiss, kteréžto vědomí nás ustavičně provází při citování
a používání tohoto zákona, chrání nás všeho nebezpečí, že bychom snad
nějaké nesprávné důsledky z něho dovozovali. Není nám dále ani trošku
pochybno, že skutečné pohyby kyvadel tím více se přibližují obrazci
pohybu mathematického kyvadla, čím více se faktická podoba kyvadla
mathematickému přibližuje a čím řidší a méně překážek vzbuzující je
ovzduší, ve kterém se pohybuje, neboli jinými slovy: čím více ve skuteč-
nosti splněna jsou předpokládání našich praemiss. Konečně víme, že při
sestrojování zákonů pohybu kyvadelního cestou ryze z k u š e n o s t n í,
pohrdající vši umělou pomůckou izolace a hypotese, byli bychom musili
nesčíslné konkrétní případy kyvadel pečlivě pozorovati, měřiti a srovná-
vati, to pak, co by se v jejich pohybech nalezlo společného, vystihnouti
a vyjádřiti. Dostali bychom sice také jistou formuli povšechnou, ale málo
»exaktní« a scházel by nám především ještě všecken určitý názor o k a u s-
s á l n o s t i. Abychom toho nabyli, musili bychom se snažiti, abychom
vypozorovali a zjistili míru a způsob každé jednotlivé síly, jež v pozorova-
ných případech na výsledek měly vliv. Jak to zjistit jinak, než když
hledíme stopovati působnost každé z nich o sobě, v methodicky nutném
isolování? Kde lze v přírodních vědách izolování takové provést r e á l n ě,
provádí se, a vznikne to, co se zove e x p e r i m e n t e m; kde ne, sahá se
k izolaci myšlené, hypothetické, jako v případech právě uvedených. Mnohé

nejdůležitější ze zákonů přírodních nám známých, které specificky zovou se *exaktními*, poznány byly posléz udanou cestou. Theoretické badání přírodovědecké na cestách k nejvyšším svým úkolům užívá prostředku posléz řečeného a užívání tomu děkujeme za nejjasnější světla poznání.

Abychom se však vrátili ještě k našemu kyvadlu. Dokud bychom naznačenou ryze zkušenostní cestou postupovali, dospějeme k jistým po všechným formulím, které podstatu pohybu kyvadlového ukáží jaksi přioděnou šatem rozličným, jenž dá nám charakteristický ráz její tušit, ale nic více. Pomocí hypotезy mathematického kyvadla vyloupl se nám princip kyvadla v ryzí nahotě. Jsme ozářeni bleskem poznání, které nám usnadňuje každý konkrétní případ pochopiti, ač ani v jediném poučka úplně se nekryje se skutečností.

Snad tento trochu obšírnější příklad z oboru vědeckých teorií přírodovědeckých, jejichž výsledky tolik požehnání lidem přinesly, vyjasnil již poněkud čtenáři, co jsme i pro obor vědy národohospodářské vyrozumívali slovem, že sluší býti sobě stále vědomým logické povahy jejich pouček. Než, aby bylo úplně jasno, přidám příklad z oblastí docela jiných. Víme všichni, že zápisy úřední o narozeních a úmrtích vedou se v nynějších kulturních státech velmi pečlivě, že na základě jejich pořizují se tabulové výkazy, které náležejí k nejpřesnějším částem úřední statistiky. Tato statistika zase nás přesvědčuje o jistém značném stupni pravidelnosti, jež panuje v číselných poměrech porodů, sňatků a úmrtí, v celém rozvrstvení obyvatelstva dle věku atd. Jsme úplně přesvědčeni o přesnosti cesty a správnosti formulí výsledek ten vyjadřujících (t. zv. statistických zákonů). Srovnajme s formulemi těmi výkazy o narozeních, sňatcích, úmrtích v jednotlivé obci i v celém okresu — a snad dojdeme k obrazu odchýlnému od celkového obrazu státního z téhož roku a snad i pravidelnost během víceletých období se ani neukáže. Jeden i druhý výsledek, celkový i obmezeně lokální, zjednan byl zkušeností, a to stejně přesnou; výsledek té obmezenější jest ovšem zahrnut ve výsledku té širší a rozsáhlejší. Nám nenapadá pozastavovati se nad tou neshodou; vímeť, že statistické pravidelnosti populační zjišťují se pouze rozsáhlým pozorováním hromadným, ve kterém individuální zvláštnosti místně obmezenějších úkazů se navzájem stírají a vyrovnávají. I ryze zkušenostní, empirickou cestou zjednané pravdy nemohou tedy s každým případem skutečnosti takřka fotograficky se srovnávat. Také při statistických zákonech vědomí logické jejich povahy — empirie rozsáhlým pozorováním hromadným — musí nás provázet, měli býti řeči o jasném pochopení a tudíž i možnosti správné aplikace.

Pro začátečníka, zvláště takového, který se pouští do studia národohospo-

spodářského bez jistých základních rozhledů v oboru t. zv. konkrétní logiky aneb aspoň bez včasných upozornění učitele studia jeho vedoucího, vznikávají právě v uvedených směrech často nesnáze, kteréž zejména metodovými spory doby nynější nemálo bývají stupňovány. Proto jest třeba o věci šíře promluvit, neboť příklady dosud uvedené neměly účel jiný, nežli prozatím vyjasnit poněkud, co bylo myšleno slovem o logické povaze pouček.

Všecko vědecké vědění naše rozpadá se, jak známo, ve dvě veliké oblasti, z nichž jedna má svůj ode dávna obecně a shodně užívaný název věd přírodních, kdežto pro druhou názvu ode všech shodně užívaného není. Nejčastěji nazývány bývají dle Millova příkladu věd a m i d u c h o v n ý m i — jiné názvy pro soubor jejich užívané jsou: vědy morální a politické, vědy dějinné, vědy kulturní a j. Není zde místa vykládati, proč žádný z názvů těch není docela případným, proč jest každý v jistém směru úzkým, jako nemůže zde býti naším úkolem doličovati, kterak nutnost tohoto základního rozdělení celého oboru věd z hlubin sebevědomí lidského se prýští. Čtenář najde v domácím písemnictví našem krátký, duchaplný výklad v Albertově přednášce o »dvou světech«, konané při zahájení České Akademie, podrobnější poučení v soustavách logiky (Mill, Sigwart, Wundt a j.) i ve skvělé úvodní části nedokončené dosud knihy Diltheyovy: »Einleitung in die Geisteswissenschaften«.

Kdyby směry vývoje vědecké práce vůbec daly se původně určovati rozumujícím vymezením úkolů, bylo by na snadě vytknouti badatelské práci dvojí předmět: člověka jako psychofysickou jednotku s jedné strany (anthropologie a psychologie) a celek »dějinně-spoločenských skutečností« se strany druhé (sociologie). Avšak vznik jednotlivých vědeckých disciplin není ovládán podobným spekulativním tříděním a vykazováním předmětů i mezí, nýbrž poslušen bývá číře impulsů praktických potřeb životních, především potřeb povolání. Proto myšlenka učiniti celek dějinně-spoločenských skutečností jako takový jednotným předmětem theoretického výzkumu vystupuje poměrně pozdě v rozličných pokusech t. zv. filosofie dějin, kulturní historie a společenské theorie vývojové (sociologie). Cokoliv pak dosud v tom vzhledě bylo vytvořeno, právě pokud o vlastní theorii běží, poskytlo hmotnou kořist nevalnou, nevyjímajíc ani geniální pokus Comtův, který tak mocně působil na směry a způsob vědecké práce v našem věku, a nevyjímajíc to, co pod jeho vlivem povstalo. Ano dosud panuje spor o vědecké možnosti rozřešiti problém tak ohromný, spor to dojista i namnoze s přílišnou jednostranností vedený a možnosti budoucí snad zbytečně předbíhající. Kdybychom ale za nic jiného neměli

příčiny vděčnými býti moderním přistatelům sociologie, než za to, že nás naučili nepřehlížeti nutné spoje mezi jednotlivými vědami duchovnými, které se během dob vyvinuly a vyvinují, již to by byla veliká zásluha. I znamenití badatelé, kteří se vši rozhodností možnost všeobecné vědy společenské popírají a jenom v rozvoji speciálních věd bezpečné záruky pokroku spatřují, naléhají přece na společné uzákladění těchto jednotlivých věd. Tak praví na př. Dilthey v díle citovaném: »Vědy, které za předmět mají dějinně-společenskou skutečnost, úsilovněji než kdykoliv jindy hledají svou vzájemnou spojitost a uzákladění. Příčiny, které spočívají ve stavu jednotlivých pozitivních věd, v tom vzhledu působí spolu s mocnými popudy, které pocházejí od otřesů společenských, jež nastaly od revoluce francouzské.«

Skutečný vývoj vědecké práce v oboru dějinně-společenské skutečnosti byl tedy jiný. Šel před se tak, že pod diktátem potřeb života povstávaly a rozvíjely se jednotlivé, speciální vědy společenské. Tak povstávají již v klassickém starověku právověda a politika jako samostatné vědy. A čím dále tím více odlišují, osamostatňují se nové takové vědy speciální, z nichž jednou jest i věda, kterou u nás zveme národohospodářskou, kterou na západě nejčastěji nazývají politicko-hospodářskou, mnozí zase v novější době a jistě že případněji: společensko-hospodářskou (sociálno-hospodářskou). Pro účel této volné rozpravy neběží o soustavný výpočet těch rozličných věd speciálních, nýbrž o jejich vznik a logický ráz. Jak tedy povstává jednotlivá (speciální) věda společenská? Nejinak než že z bohaté rozmanitosti dějinně-společenských jevů, jež ve skutečnosti jen v nerozlučné vzájemné souvislosti a propletenosti vystupují, jednotlivé stránky si obíráme, jaksi uměle v představě své od celku odlupujeme a o sobě předmětem svého badání činíme. My tedy umělými obraty myšlení po pečlivé analýze skutečnosti jednotlivou stránku skutečnosti vylučujeme, ostatní ad hoc opomíjejíce. Tak děje se v každé z oněch věd s jinou stránkou bohatého celku. Není a nemůže to býti konečným cílem těchto věd — což se m. j. ukáže hned, jakmile na půdě věd praktických na život sám zase působiti a pravidla jednání lidského stanoviti chceme — ale jest to nezbytným prostředkem vědeckého proniknutí a ovládnutí látky tak ohromné a spletité. V žití, myšlení a konání každého člověka stýkají a křížují se nerozdílně nejrozličnější stránky dějinně-společenské skutečnosti. Žádný není jen hospodařícím člověkem, jen příslušníkem národnostního celku, pouze státním občanem, neb členem náboženské společnosti atd. V každém rozličné tyto stránky hrají dohromady, ve splichtění rozmanitým působí jako pohnutky jeho skutků. Zrak badatele si je roz-

kládá, jednotlivou vybírá a zvláště sleduje, po typických jevech a pravidelnostech v jejím oboru pátrá.

I tak tedy již sám vznik každé speciální vědy společenské jest skutkem abstrakce, neboť zakládá se na tom, že zároveň pro účely proniknutí a poznání abstrahujeme od řady skutečností, byť byly v životě samém vskutku nerozlučny od těch, jež právě my pro svůj účel máme na zřeteli. »I sám dějepis pomíjí rysů v životě jednotlivců a společností, které v době, již líčí, rovnají se rysům dob jiných; hled jeho obrací se k tomu, co je odchylné a osobité. O tom může se jednotlivý dějepisec klamati, ježto z takového směru nazírání vyplývá již výběr rysů v pramelech jeho; ale kdo hotové dílo dějepisu srovná s celým stavem skutečným, musí to přiznati«, dí trefně Dilthey. A jeho slovy můžeme též naznačiti, co z poznání o vzniku a povaze speciálních věd společenských vyplývá. »Plyne z toho důležitá věta, že každá jednotlivá z věd duchovných, vědomě jsouc pojata ve svém vztahu k jiným vědám duchovným, poznává skutečnost dějinně-společenskou pouze relativně. Rozčlenění těchto věd, zdravý jich vzrůst v odloučenosti jejich závisí tedy na tom, abychom pochopovali vztah každé z jejich pravd k celku skutečnosti, v níž jsou obsaženy, závisí na ustavičném vědomí abstrakce, pomocí které povstaly, i omezené hodnoty poznatkové, která pro jejich řečený abstraktní ráz jim přísluší.«

Jest patrné, že na tom, jak šťastně, správně, trefně ona se podaří, závisí nesmírně mnoho, ba často na dlouho celý osud vědecké budovy takto založené.

Požadavek, aby nás při studium vědy národohospodářské stále provázelo jasné vědomí o logické povaze jejích pouček, sahá tedy mnohem dále, nežli by kázala potřeba vzhledem k pouhé methodě badání, pomocí níž jednotlivé poučky v mezích té které vědy speciální byly získány. Pouze k tomuto momentu vztahovaly se příklady na počátku této naší úvahy schválně vybrané, jednak z jedné ze speciálních věd přírodních, jednak z jedné speciální vědy společenské. A bylo by asi nyní tím více zbytečno opakovati, že jenom čirá neznalost cest, jimiž se práce ducha lidského všeobecných pravd domáhá, může požadovati, aby se theoretické pravdy vědecké se vši konkrétní skutečností srovnávaly. Tomu, kdo jest si vědom způsobu, jak ony se nabývají, a jejich tou povahou podmíněné relativnosti — pokud tu arci není logických chyb — nemůže a nebude tento »nedostatek« vaditi. A přece, pohříchu, vedle neoprávněného podkládání těch či oněch prospěchů třídních neb osobních, tedy nevědeckých motivů, o čemž trvám již dříve dosti jsem pověděl, nic tak často bludně neovládá

posudek národohospodářských teorií, jako právě nedostatek tohoto vědomí. Kdo dostatek toho vědomí nemá, tomu schází vodítko věcné kritiky, tomu žádná theorie vděk nebude i musí se spokojiti pouhou známostí fakt, snad velkého množství jich, avšak fakt neuspořádaných, hlubšího podkladu všeobecného vědění postrádajících.

Čeho se držeti musí správná kritika ve všem oboru speciálních věd, jest tedy, tuším, z podaného výkladu zjevno, totiž:

1. Především té základotvorné analýsy jevů, pomocí kteréž jednotlivá stránka celé dějinně-společenské skutečnosti byla vyloupenuta, aby na tom základě ta dotčená speciální věda byla založena a ustavena;

2. Logických method (indukce a dedukce), pomocí kterých různé poučky dotčené vědy byly získány.

V obojím směru mohou se státi chyby a pokrok v každémkoliv oboru vědeckém záleží v tom, že chyby takové se odkrývají a odstraňují. To spočívá v povaze těžkého zápasu lidského za pravdu vědeckou, tím těžšího, čím spleťitější jest jeho předmět, zvláště tedy v oboru věd, o nichž zde jest řeč. Neboť co jest složitost a záhadnost organismu živočišného proti složitostem společenským? Opakoval bych ostatně jen známé věci, kdybych chtěl rozbírat, kterak každé dílo vědecké jest výkonem, který jde do světa provázen jsa vědomím o relativné nedokonalosti své, vědomím o nutnosti dalšího postupného zdokonalování toho, co podává. Zde vězí veliký rozdíl díla vědeckého a uměleckého. Umělecké dílo — ať báseň, ať hudební skladba, ať obraz neb socha — je osobitý celek pro všechny časy hotový. Nikomu nepřipadne jeho krásy za příčinou zdokonalení předělávati, nikomu v takovém předělávání a zdokonalování přešlých na nás výtvorů minulých dob spatřovati úkol uměleckého pokroku. Jiný jest osud práce vědecké. Nikdy není hotova, nejen v našich vědách, i v přírodních, které přece již dospěly k takovým stupňům dokonalosti. A o pokrocích jejich rozhoduje volba správných prostředků badatelské práce a správné jich užívání, rozhodují tedy v širším smyslu metody, čítajíc v to obojí výše uvedený zřetel.

Pravil jsem tedy, že v obojím právě dovolaném směru mohou se státi a stávají se chyby. I vskutku se stala při prvním ustavení národohospodářské theorie, v druhé polovici XVIII. století, takováto chyba ve směru výše pod č. 1. řečeném, ve skutku základotvorné abstrakce. Stala se v tom směru opravdu mnohem více nežli ve směru druhém, t. j. než ve volbě a užívání badatelských method na půdě základním vymezením již určené. Samo dílo základní analýsy, onoho »vyloupenutí«, jak jsem to nazval, pomocí jehož byla národohospodářská theorie ponejprv soustavně umožněna, bylo

příliš jednostranné a kusé. Veliký, ano epochální čin vědecký, ale přece chyba zároveň. Žádný div v době, kde všechny filosofické hlavy západu vítězně ovládal duch čirého individualismu. Řekněme to prostěji: dílo té základní nebo základotvorné abstrakce bylo proto kusým, protože za specifický typ hospodářský pokládáno jen výdělečné hospodářství soukromé, a za výhradný typický motiv, charakteristický pro hospodářskou stránku společenství lidského vůbec, zistitelnost individualnía, hospodářský egoismus jednotlivců. Rozumí se, že ani ve snu neřádklo starým klasikům naší vědy doporučení neb raditi, aby ten egoismus byl jediným vůdčím motivem jednotlivců vůbec, jak jim tu i tam podkládá naivnost neb povrchnost vykladačů, kteří je obyčejně také znají jen z druhé neb kolikáté ruky. Běželof o pouhé zjištění theoretické pravdy, toho, co jest. Za to jest pravda, že se to zjištění stalo úzce, jednostranně, kuse — tak jako by někdo, kdo by vlastně měl v úvahu vzítí celý part smyčcových nástrojů nějaké skladby, jen na housle se obmezil, tak jako by někdo, kdo by měl zaujmouti jedno celé křídlo složitého domu, osadil jen jednotlivou jizbu v něm. Ale v tom obmezení fakt, pokud šlo o theorii, provedeno dílo mistrovské, tak mistrovské, že na dobu celé generace mělo se za to, že národohospodářská theorie jest vlastně hotova a jen jisté dobudování v detailech že zbývá nadále jejím pěstitelům.

Chceme-li charakterisovati, v čem to dílo tak účinné záleželo, můžeme se dovolati dříve použitého příkladu o mathematickém kyvadle ve vzduchu prázdném prostore. Jako tam v tom příkladě pomoci methodické isolace a za předpokladů těch vlastností, které tvoří obsah pojmu kyvadla mathematického — tak zde, v nové theorii ekonomické, »vzduchoprázdným prostorem«, vylučujícím všecku alteraci různorodými zvláštnostmi prostředí, stala se hypothesis právního řádu, který uznává plně soukromé (osobní) vlastnictví na prostředcích výrobních a naprostou svobodu smluv jak na trhu hmotných statků, tak mezi podnikatelem a dělníkem, mezi podnikatelem a čirým kapitalistou, mezi pozemkářem a pachtýřem atd., zkrátka to, co zoveme soustavou svobodné soutěže. Do tohoto prostředí staví klassická theorie svého hospodařícího jedince, jehož si představuje jako typického, schematického »člověka hospodářského«, který neznaje jiných hranic, než těch, jež mu klade vzpomenuť právní řád, má ustavičně v naznačených a jiných hospodářských vztazích prospěch svůj na zřeteli a snaží se přiváděti jej k platnosti, máje k tomu, aby prospěch svůj vždy postřehl, i zároveň vždy náležitou prozíravost a znalost. S hypothesisou mathematického kyvadla má tato zde obdobnost v tom směru, že jak ono tak tento hospodařící člověk jest pouze představován, myšlen.

Kdežto však žádné mathematické kyvadlo, ani žádný vzduchoprázdný prostor neexistuje, mohou takoví hospodářští lidé existovati i soutěž ničím neobmezovaná. Arciž podotkněme hned, že ve skutečnosti společenské, která by měla předpokladu úplně hověti, musili by všickni lidé býti stejně egoističtí a při tom bystří i znalí, i pouze tím jediným motivem vedeni, kdyby průběh života jejich měl s výsledky theorie na tom předpokladě zbudované souhlasit — zbytečno dodávat, že to jest povahou věci vyloučeno. Ale v celku jest viděti, že »hypothetičnost« theorie o mathematickém kyvadle není menší, nežli hypothetičnost oněch »zákonů cenových« (v širším smyslu, zahrnujíc tedy i mzdu, úroky atd.), jež tvoří nejznamenitější výkon klassické školy národohospodářské.

Z toho, co pověděno, vychází zřejmě na jevo, že na podkladech vylíčených nemohla povstati úplná theorie národohospodářská. Nebyla tu hospodářská stránka »dějinně«společenské skutečnosti« vystižena a zahrnuta celá a všechna, nebyla ve všech svých typických jevech a kausálnostech vyložena, nýbrž pouze částečný obsah stránky této, jen theorie soukromohospodářské sféry; a ta zase ne celá, nýbrž pouze theorie soukromohospodářského života za platnosti svobodného (individualistického) řádu právního, jak v ideálních představách tanul na mysli strůjcům jejím, jak jej však také mezi všemi věky dosavadními měrou aspoň relativně největší ve skutek uvedla právě doba nová, v níž oni vzpomenuť badatelé klassické školy z části již žili, z části ji připravovali. V tom obmezení, v rukou mistrů deduktivné metody byla theorie řečená sosnována tak dokonale, že vykonala pro naše odborné poznání služby nemenší, nežli pro příslušnou část fysiky všeliká theorie o pohybu těles v předpokládaném prostoru vzduchoprázdném. Ale pochopeho to zrovna v našem oboru dobře nebylo. Nedostatek shody se zjevy skutečnosti stal se jednou z hlavních příčin vzrůstajícího odporu. Za pramen a vlastní původ všech vad theorie prohlašována však metoda deduktivná, pomocí kteréž jednotlivé poučky, zejména ty dotčené »zákony cenové«, byly získány. My viděli, že především v základotvorném ustavujícím skutku abstrakce spočívala hlavní chyba pro theorii, což se nesmí bez nebezpečí sklouznutí směšovati s otázkou badatelské metody vůbec. Stejně pochybena byla výtka neethičnosti, která se theorii té činila za příčinou jejího východiště (sobectví). Nebudu opakovati, co již v článku mém »o novém buditelství kněžském« jsem naznačil a co ovšem každému jen poněkud logicky smýšlejícímu je samozřejmo, že ethické neb neethické zřetele nemají nic co činiti s theorií, již běží o to, co jest, tak jako není úmyslem někoho, kdo jistou bakteriologickou naukou původ určité nemoci

vysvětluje, nemoc samu tou cestou šířiti. Ovšem ale mají ethické zřetele co činiti s naukou praktickou. Pro svou osobu, jak jinde blíže jsem provedl, ani co se týče praktické nauky nepřipouštím výtku neethičnosti staré klassické (liberální) školy, nýbrž zase jen methodickou chybu: nauka jejich praktická, vrcholící v požadavcích svobody, byla dedukována výlučně z jejich theorie; oni pro hospodářské jednání lidské vyvozovali pravidla příliš výlučně z theorie zbudované na typu »člověka hospodářského«, jaký, existuje-li již tu a onde, aspoň ne obecně v předpokládané tam uniformitě. V pravdě byl jen methodickou pomůckou. Ze samého Adama Smitha dalo by se uvést i a bylo již uvedeno hojně dokladů, že mu nebyl osud slabých hostejným, že byl dalek zneužívati jakoukoliv ethickou povinnost. Mně zdá se spočívat vlastní jádro věci zase jen v tom, že sami mistři té theorie nebyli si dosti vědomi logické povahy pouček jejich. Jejich odpůrci však rovněž ne. A tak obmezil se pro jistou dobu spor na mnohem užší terrain, než slušelo povaze věci — na pouhý povšechný spor o oprávněnost deduktivné neb induktivné metody ve vědě národohospodářské. Spravedlnost žádá arci přiznati, že i správnější poznání chybného východiště základního záhy a u mnohých se dostavilo, že však na újmu věci formule sporu pořád ještě přespříliš byly těsnány pod hledišťe řečené užší methodové alternativy.

Do tak podivných směrů zatočen byl ten spor, že u nejedněch byl pojmán, jakoby vskutku šlo při něm pouze o to, hodí-li se pro vědu národohospodářskou jediná metoda deduktivná či induktivná. »Jako pravá i levá noha k chůzi, tak patří indukce i dedukce k vědeckému myšlení« — praví pěkně jeden z nejrozhodnějších pěstitelů induktivné metody v národohospodářské vědě, vůdce »mladohistorické školy«, G. Schmoller. Skoro se dnes podivujeme, jak mohlo býti třeba takového připomenutí. Ale jako mnozí, i sám Mill, autor proslavené Logiky, prohlašovali vědu národohospodářskou druhdy za »vědu deduktivnou«, tak ve svých mladších letech i sám Schmoller příliš křiklavě projevovaným pohrdáním methodou našich klasiků zavinil, že bylo toho vzpamatování konečně tak třeba a hlavně jeho žákům a stoupencům. Zajisté jsou obě metody pro každou vědu nezbytny, jen pomůcky a prostředky indukce podle rozdílnosti předmětu jsou pro různé vědy rozličné. Dedukovati, t. j. ze známého neb za známé předpokládaného všeobecného neznámé zvláštní vysuzovati, nelze jen tak do modra. Každá dedukce předpokládá, že vrchní všeobecná pravda, která jest jejím východištěm, byla zjištěna indukcí, zkušeností nabytou pozorováním a tříděním jevů, zjištěním pravidelností v současnostech i sledu jejich. Tedy žádná dedukce bez před-

cházející indukce; první stavivo každé vědy nejinak se zjednává než indukcí, za to na vrcholích věd vládne dedukce — neboť nic není zřejmějšího než to, že tím více podkladu a volného terrainu má v každé vědě dedukce, čím větší jest již počet všeobecných pravd, v jejichž bezpečném držení věda ta se nalézá. To jsou dost obecně známé pravdy logiky — leč nebylo-li si jich vždy dosti vědomo vědecké pracovníctvo věd společenských, byla poměrná mladost těchto věd neposlední toho příčinou.

Vedoucí myšlenkou t. zv. historické školy národohospodářské, jež v polovici našeho věku povstala v Německu, bylo vlastně: znova, od základů srovnávaní theorii národohospodářskou ryze induktivně, tak aby se lépe srovnávala se skutečností, než »čiré abstrakce« klassické školy. Prostředek této induktivní práce nemůže v oboru společenských věd býti jiný, nežli podrobné pozorování a popis všech jevů a vývojů, odhalující všeliké jejich souvislosti příčinné, kteréž, jak známo, nebývají pouze hospodářské. Pečlivé popisné, deskriptivní práce z přítomnosti, přesné historické zbádání minulosti, statistická zjištění hromadných jevů — to jsou prostředky této indukce, neboť znamenitý prostředek indukce přírodopyské — experiment na podkladě reálného izolování jevů v pozorování vzatých — v mnohých oborech přírodních věd možný a užívaný, jest v přísném slova smyslu nepřístupný vědám společenským. Při ovládnutí dostatečného materiálu mohlo se viděti možným a bylo vskutku jedním z podstatných cílů zakladatelův této nové školy badatelské, nazvané od nich (denominatione a potiori) historickou, zjistiti zákony vývojové, něco tedy, co klassikům s určitým psychologickým motivem hypotheticky operujícím bylo nedostupno.

Nemalý vliv na rozvoj těchto směrů měla vyvinuvší se historická škola právovědecká, větší než příklad Comtův, ač on — byť na širším a jaksi povznešenějším hledišti, ale také ještě s mnohem rozhodnějším přírodovědeckým názorem — k obdobným úkolům směřoval pro vědu společenskou všeobecnou.

S povděkem sluší uznati, že naproti mnohým problémům jednodušším, když totiž hospodářský živel, zjevně převládaje, ráz konání lidských opravdu rozhodně určuje, i pro obor národohospodářské theorie znamenitě se osvědčuje metoda indukční, historická v uvedeném smyslu. Ale kde jde o velká základní poznání, o všeobecné zákony vývojové, naráží na veliké obtíže. Jak z celku dějinně-společenské skutečnosti vybrati hospodářské jevy a poznati jejich pravidelnosti, jak nalézti ty »kausální formule« jinak než nejpečlivější analysou, která musí zjistiti, které a jaké příčiny, jaké síly a jakou mocí a vahou vedly k výsledkům pozorovaným? To je namnoze

úloha pro badací prostředky naše vůči ohromně spleťtému předmětu přenesná. Neboť tisícové pohnutky kvalitativně i dynamicky různé hrají v tom velikém celku společenském a určují jeho děje, dnes jinak než včera, zde jinak než onde. Všim právem dovozuje jeden z mladších výtečných methodiků německých (H. Dietzel), kterak indukce k získání theoretických národohospodářských pravd směřující, nutně probíhá dvojím stadiem: nejprve analyza případu, která jeho stav neb průběh kausálně rozkládá; pak teprv, když vyšetřením rozpoznána hospodářská stránka při tom činná, možno určití její vliv na pozorovaný výsledek. V jiném případě podobného druhu může ale týž hospodářský živel jinak býti zastoupen, s jinou silou vystupovat, snad scházet atd.

Jest dosti na snadě, kam takový stav věci tak říkajíc bezděky zavádí. Buď k ukvapeným generalisacím — a takové byly »zákony vývojové« od zakladatelů historické školy objevené — nebo k pokusu pouhou historií nahraditi theorii. To jest Scylla a Charybdis historické metody příliš výstředně hájené v oboru společenských věd. Znamenitý příklad ukvapené generalisace na půdě historické metody poskytuje známé vývojové schema Hildebrandovo, schema to, které typické fáze hospodářského vývoje vyznačuje hesly: hospodářství naturální, peněžní, úvěrní. Vyličovati, v čem zde ukvapenost generalisace záleží, nepokládám za potřebné moha se dovolati převýtečné knihy Bücherovy »Vznik národního hospodářství«, jejíž trefným překladem do češtiny zjednal si p. Dr. J. Gruber opravdovou zásluhu. Nejen na tuto Scyllu, ale také na Charybdis se naběhlo. Byla to teprv škola mladohistoriků (národohospodářských), která v důkladných pracích deskriptivních na konec spatřovala vskutku přímo náhradu theorie, majíc ovšem hlavně na zřeteli podklad, který by tím (místo theorie) byl utvořen pro odvozování maxim nauky praktické. Konejšili se domněnkou, že každá zevrubně provedená deskripce má význam typický, jelikož za stejných podmínek i tytéž důsledky by se musily dostavit — jako by právě nevězela hlavní nesnáze v té okolnosti, že stejné quantum a quale určujících příčin tak snadno ve skutečných dějích se neopakuje. Mohli tedy říci na př. Brentano, že »popis i nejprostšího hospodářského jevu, je-li přesný, má pro empirického národního hospodáře větší vědecký význam, než nejbystřejší dedukce z hospodářského egoismu, jejíž výsledky přese všecku formálnou souslednost jsou se skutečností v odporu« — tedy jest to v pravdě prostá negace theorie, abdikace, s jakou se duch lidský v žádném oboru vědeckém neuspokojí. Nikomu divu býti nemůže, že vyvolaly tyto naprosto nefilosofické výstřednosti historismu odpor badatelů. Byli to zejména od let osmdesátých našeho věku někteří badatelé rakouští,

Karel Menger a žáci jeho, kteří s nemalým úspěchem se ujali kaceřované metody deduktivní, vlastně vůbec způsobu práce starší, klassické školy. Nikoliv v tom smyslu, aby oprávněnost induktivní metody popírali, nýbrž především v tom směru, aby tomu, co jsem výše jako základotvorné abstrakce označil, nový pečlivý zřetel byl věnován a tak byla napravena původní chyba o sobě jinak správného logického postupu. Spor methodový, jenž bojovným zakročením Mengrovým nabyl neobyčejné živosti a rozsáhlosti, náleží k nejpamátnějším zjevům v novějších dějinách naší vědy a pro každého, kdo jej sledoval a výsledky vidí, zjevným jest značný stupeň vytržení, jehož bylo dosaženo. K naprosté jednomyslnosti methodové nikdy přijít nelze, aspoň ne trvale, jenom these podobných sporů se mění, — spory samy jsou již nutny proto, že každý veliký pokrok vědy, tedy našeho poznání, jest podmíněn pokrokem ve prostředcích a způsobech poznávání, tedy ve výběru a užívání method.

Úsilím historické školy byli jsme obohaceni pravými poklady kriticky zevrubných prací popisných, deskriptivních. Dokonalé vypořádání a popis fakt, t. j. zevrubné vylíčení jevů singulárních i příčinných jejich souvislostí, má ve společenských vědách důležitost neocenitelnou. Přírodopysmec, jak podotčeno, má namnoze (nikterak vesměs a neobmezeně) výhodu experimentu, t. j. reálného izolování jevů; sociální badatel nikoliv. Dokonalá indukce ve vědách sociálních, kteráž, jak jsme viděli, jest také podmínkou správné základotvorné práce pro plodné postupy deduktivní, jest tudíž podkladem všeho pokroku věd posléz řečených. I té práci popisné však, jak již dříve řečeno, musíme se učit a, díky historické škole, učiněny v tom směru pokroky nemalé. Jak jinak vypadá dnes analyza fakt v rukou obratných, vyškolených pracovníků!

Nad míru plodný byl účinek historické školy na vývoj nauky praktické. Nepřišel-li ethický moment v praktické nauce klassiků k platnosti, nebylo to z toho důvodu, že by byli k němu lhostejní. Namnoze byli bez toho přesvědčení, že on v konsekvencích svobody leží sám sebou. Že tomu tak není, to kromě jiných kritiků staršího učení, zejména též socialistů vědeckých, ukázali i badatelé historické školy. Zde také jsou veliké, dnes již objektivně, i od lidí na jiných základech stojících oceněné zásluhy náboženských směrů. »Hospodářská politika je použitá ethika hospodářská; ethickým měřítkem posuzuje to, co jest, a stanoví mety, ku kterým to, co jest, má být vedeno, i opatření, jimiž se to uskutečnit má«, praví arci s troškou ukvapené generalisace H. Dietzel, sám jeden z těch moderních badatelů, který o spravedlivé ocenění vědecké práce starší »deduktivní« školy zjednal si platné zásluhy. Theoretické vědomosti naše a ho-

spodářsko-historická indukce podávají takto pouze podklady k vytčení oněch opatření, kterými se daný ethický cíl uskutečniti má.

Avšak mým úkolem zde není ani vyčerpati všechny problémy methodologické, aniž líčiti dopodrobna dějiny vědy národohospodářské. Chciť jen tomu, kdo se vážně studiem obíráti zamýšlí, podati některé důležitější pokyny. Běželo mně o to, objasniti poněkud, jak důležité jest zachovati si stále vědomí o logické (formální) povaze pravd, jež poznáváme. Zbývá mi pověděti také něco o jejich věcném rázu a přidati konečně několik slov návodu o postupu studia.

To učiním si úkolem dalším.
